

INFORMATOR
MUZEUM
W. GRUDZIĄDZU

R. XXVIII, Nr 1—2 (141—142)

1—XII 1987

Redakcja: Bożena Sikorska-Nowacka

Winiety: Krzysztof Cander

Zdjęcia: Piotr Bilski

Klisze: Zakłady Graficzne im. Komisji Edukacji Narodowej w Bydgoszczy

Druk: Grudziądzkie Zakłady Graficzne im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu

Muzeum w Grudziądzu, ul. Wodna 3/5 (Działy: Sztuki, Etnografii i Naukowo-Oświatowy z Biblioteką) oraz ul. Spichrzowa 9 i 13—15 (Działy: Historii i Archeologii) jest otwarte: we wtorki — 10—18, środy, czwartki i soboty robocze — 10—15, piątki — 13—18, wolne soboty — 10—16, niedziele i święta — 10—14. W poniedziałki i dni poświęczone Muzeum jest zamknięte. We wtorki wstęp bezpłatny. W pozostałe dni opłata wynosi: normalna — 8 zł, ulgowa — 6 zł, a dla młodzieży szkolnej i wojska w grupach powyżej 10 osób — 4 zł od osoby. Wycieczkom i grupom zgłoszonym uprzednio w Dziale Naukowo-Oświatowym zapewnia się przewodnika.

W·Y·S·T·A·W·Y S·T·A·Ł·E

+ PRADZIEJE ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ
+ ŚREDNIOWIECZNY GRÓDEK RYCERSKI W PLEMIĘTACH

+ HISTORIA GRUDZIĄDZA
+ GALERIA WSPÓŁCZESNEGO MALARSTWA POMORSKIEGO

WYSTAWY C·Z·A·S·O·W·E

GMACH GŁÓWNY — ul. WODNA 3/5

MALARSTWO POLSKIE XIX i POCZĄTKÓW XX WIEKU. Ekspozycja ze zbiorów Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, prezentująca na ponad 90 przykładach różne kierunki w malarstwie polskim tego okresu. Wśród kilkudziesięciu autorów tacy malarze jak: Olga Boznańska, Stanisław Wyspiański, Jan Matejko, Leon Wyczółkowski, Julian Fałat, Józef Chełmoński, Jacek Malczewski, Juliusz i Wojciech Kossakowie, Piotr Michałowski, Henryk Siemiradzki, Wojciech Weiss. Wystawa była czynna od 8 sierpnia 1986 r. do 19 marca 1987 r.

ARCHEOLOGIA I NOWOCZESNE BUDOWNICTWO W MOSKWIE. Wystawa ze zbiorów Muzeum Historii i Rekonstrukcji Miasta Moskwy, obrazująca metody i wyniki badań archeologów na obszarze obecnej aglomeracji miejskiej stolicy ZSRR. Ekspozycja pozwalała prześledzić rozwój osadnictwa od czasów najdawniejszych po współczesność; była dostępna od 6 listopada 1986 r. do 1 marca 1987 r.

OCHRONA ZABYTKÓW ARCHITEKTURY W WOJEWÓDZTWIE TORUŃSKIM. Wystawa przygotowana przez Muzeum Okręgowe i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu z materiałów własnych oraz dokumentacji archiwalnej PP Pracownie Konserwacji Zabytków w Toruniu. Na kilkudziesięciu przykładach (fotogramy, plansze z ko-

mentarzami i niektóre odrestaurowane zabytki oraz detale architektoniczne) przedstawiła wyniki prac konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych zabytkowych obiektów naszego województwa w latach 1945—1985. Wystawa była czynna od 17 lutego do 28 maja 1987 r.

BRONISŁAW JAMONTT (1886—1957). Wystawa monograficzna znanego malarza wileńskiego i toruńskiego, przygotowana przez Muzeum Okręgowe w Toruniu ze zbiorów własnych oraz Muzeum Narodowego w Warszawie i muzeów Bydgoszczy i Grudziądza, dla uczczenia ubiegłorocznej 100 rocznicy urodzin i tegorocznej 30 rocznicy śmierci artysty. Ekspozycja — złożona z 92 prac (76 obrazów, 15 grafik i 1 rysunku) — była dostępna w okresie od 10 czerwca do 20 września 1987 r.

PRZYJAŻŃ — BRATERSTWO BRONI. Wojewódzka wystawa konkursowa ogólnopolskiej akcji „Pamięć”, przygotowana przez Muzeum Okręgowe w Toruniu dla uczczenia 70 rocznicy Rewolucji Październikowej, obrazująca udział Polaków w rewolucyjnych i wojennych zrywach Rosjan. Wykorzystano na niej eksponaty (militaria, dokumenty, plakaty, fotokopie i materiały ikonograficzne) ze zbiorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego w Warszawie oraz muzeów w Toruniu i Grudziądzu. Wystawa została otwarta 6 listopada 1987 r.

SIUDMAK. Ekspozycja plakatów, grafiki i ilustracji z albumów malarstwa i grafiki Wojtka Siudmaka, współczesnego artysty osiadłego od wielu lat we Francji i współpracującego z wydawcami i galeriami sztuki we Francji, RFN, USA i Japonii. Na grudniadzkiej wystawie pokazano 85 prac ze zbiorów Muzeum Ziemi Wieluńskiej, z rodzinnego dla artysty Wielunia, oraz z kolekcji prywatnej autora. Ekspozycja była czynna od 17 marca do 3 maja 1987 r.

JÓZEF MROTEK — MALARSTWO. Prezentacja twórczości artystycznej st. plastyka grudziądzkiego Muzeum, absolwenta bydgoskiego Liceum Sztuk Plastycznych, udostępniona zwiedzającym podczas tegorocznej „Niedzieli w Muzeum” i czynna od 21 czerwca do 30 sierpnia 1987 r.

G3 — 12 — 87. Wystawa grafiki 12 współczesnych artystów, związanych studiami i pracą z Wydziałem Sztuk Pięknych

UMK w Toruniu, prezentująca ogółem 70 prac następujących autorów: Jana Baczynskiego, Piotra Gojowego, Andrzeja Guttfelda, Sławomira Janiaka, Piotra Klugowskiego, Andrzeja Krzywki, Ryszarda Krzywki, Mirosława Pawłowskiego, Mirosława Piotrowskiego, Marii Pokorskiej, Józefa Słobosza i Wiesława Szamockiego. Ekspozycja była dostępna dla zwiedzających od 15 września do 31 października 1987 r.

MEDALE STANISŁAWY WĄTRÓBSKIEJ-FRINDT. Indywidualna wystawa dorobku artystycznego współczesnej medalierki, absolwentki warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, od 20 lat zatrudnionej w charakterze plastyka-medaliera w Mennicy Państwowej. Pokazane prace — z lat 1972—1987 — pochodzą ze zbiorów Muzeum oraz własnej kolekcji autorki. Otwarcie wystawy odbyło się 18 listopada 1987 r.

Fragment wystawy grafiki „G 3 — 12 — 87” podczas jej otwarcia w salach ekspozycyjnych spichrze

„Ochrona zabytków architektury w województwie toruńskim” — wystawa w gmachu głównym

WYSTAWY RUCHOME

- I. URZĄD MIASTA I GMINY W ŁASINIE
 1. Pradzieje ziemi łasińskiej — stała wystawa archeologiczna prezentująca wyniki badań prowadzonych w regionie łasińskim przez Dział Archeologii Muzeum w Grudziądzu.
- II. MUZEUM-ZAMEK W KWIDZYNIE. ODDZIAŁ MUZEUM ZAMKOWEGO W MALBORKU
 1. Współczesne malarstwo polskie ze zbiorów Muzeum w Grudziądzu (kontynuacja z 1986 r.) — 14.XII.1986 r. — 19.V.1987 r.
- III. MUSEUM FÜR REGIONALGESCHICHTE UND VOLKSKUNDE GOTHA (DDR)
 1. Wczesnośredniowieczna biżuteria z Gruczna ze zbiorów Muzeum w Grudziądzu (kontynuacja z 1986 r.) — 29.XI.1986 r. — 15.IV.1987 r.
- IV. GMINNY OŚRODEK KULTURY W MAŁYM RUDNIKU k. GRUDZIĄDZA
 1. Kwiaty w malarstwie (reprodukcje; kontynuacja z 1986 r.) — 27.XI.1986 r. — 3.VII.1987 r.;
 2. Malarstwo Jacka Malczewskiego w reprodukcji — od 3.VII.1987 r.
- V. ZAKŁAD KARNY Nr 1 w GRUDZIĄDZU
 1. Autoportrety malarzy polskich w reprodukcji — 7—11.IX.1987 r.;
 2. Malarstwo Juliusza, Wojciecha i Jerzego Kossaków w reprodukcji — 13—19.X.1987 r.
- VI. MUZEUM ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ W CHEŁMNIE
 1. Malarstwo Juliusza, Wojciecha i Jerzego Kossaków w reprodukcji — 22.X.—31.XII.1987 r.

LECZNICTWO LUDOWE ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ *

SCHORZENIA CHIRURGICZNE, URAZY I INNE

Rany i otarcia — to najczęstsze urazy wymagające natychmiastowego działania. W większości przypadków rany i otarcia polewano, przemywano własnym moczem, stosowano też jodynowanie, a także przemywanie mydłami (powszechne) lub pozostawiano bez jakiegokolwiek ingerencji (powszechne). „Ślimaczące” się otarcia naskórka posypywano piaskiem (Ł, RCh, Wa, E, KJ, inne), przykładano liście podbiału lub papli — olszyn (Dc, Gb, Ł, Ks, E, inne). Natomiast zaschnięte otarcia smarowano tłuszczem, olejem, aby nie pękały przy zginaniu; dobry był na to smar do wozu — towot (powszechne). Większe skaleczenia, krwawiące, okładano świeżą słoniną z pajęczyną (Ł, Pł) lub pajęczyną z rozgniecionym „czarnym” chlebem¹ — razowym (Gb, RCh, SnO, okol. Brodnicy). Większość zranień, szczególnie „zaognionych” lub „zropiałych”, „głębokich”, okładano liśćmi „pięczyłki” — babki, owijano ciasno szmatką, aby rana się „nie rozchodziła” (G, R, Ks, Pł, inne). Oczyszczoną ranę smarowano także niesolonym świeżym tłuszczem gęsim, kurzym lub kaczym, chroniło to ranę przed „zabrudzeniem”, pomagało w zrastaniu (Cz, Si, KJ, okol. Brodnicy). Ropiejące rany i otarcia przemywano własnym moczem, silnym wywarem rumianku, zasypywano „skrzybanym modrym kamieniem” (powszechne). Przykładano też liście babki — „pięczyłki”, podbiału, smarowano wyciśniętym olejkami rozchodnika (Cz, Ks, Ch, PB, inne), stosowano też maść żywokostową (tarty żywokost ze smalcem) i owijano czystą szmatką (Cz, PB, okol. Brodnicy, G, Ł).

Zanieczyszczone, ropiejące rany powodowały nieraz zakażenia, które rozpozna-

wano po czerwonej, sianej „przędze” (pręga) idącej od rany (powszechne). Przy objawach wskazujących na zakażenie stosowano okłady z gliny i zsiadłego mleka (okol. Grudziądza, Ch, Ł), puszczano krew (Ł, Pł, E, Cza, PB, Ks, okol. Brodnicy i inne), przystawiano pijawki (R, Si, RCh, DCh, okol. Brodnicy) aby „wyciągnęły zią krew”. Okładano też wywarem z rumianku, łopianu, pokrzywy, żywokostu (Ks, E, okol. Brodnicy, Ł, G, RCh), przemywano wywarem kwiatu arniki (G, Ks, okol. Brodnicy) okładano rozciętym lub zmiążdżonym liściem aloesu (powszechne).

Stłuczenia, obrzęki, guzy. Przy tego rodzaju urazach stosowano najczęściej okłady z zimnej wody z octem (powszechne), ciepłe okłady z zaparzonego kwiatu lub wywaru rumianku (E, PT, KJ, Cza, DCh, Ł, inne), okłady z gnieczonego ziela arniki (RCh, NwKr, W, S, okol. Brodnicy); pomagała też glina z octem (powszechne), a także rozgniecione liście szalwii (Sz, Ks, E, G). Stosowano też kompresy z kwaśnego mleka, maślanek, serwatki (powszechne), rozmasowywano obolałe miejsca, smarując tłuszczem (DCh, W, S, Gb, Cza, inne). Na obrzęki i opuchliznę po stłuczeniach, obiciach, stosowano w okolicy Brodnicy okłady z krojonej dyni zalanej gotowaną wodą. W kontuzjach mniej rozległych stosowano okłady z miążdżonych liści aloesu (powszechne) lub przecierano spirytusem kamforowym, okładano wodą kwaśną, wodą „glinkową” (powszechne). Przy potłuczeniach, kontuzjach rozległych wewnętrznych — udawano się do lekarza (powszechne).

* Kontynuacja tematu zamieszczonego w: Informator Muzeum w Grudziądzu, nr 3/4 z 1980 r. oraz nr 2 z 1986 r.

¹ Wł. Łęga, Ziemia chełmińska, PTL Wrocław 1960, s. 280.

Odmrożenia — obecnie to rzadkie przypadki, dawniej jednak bywało tych schorzeń więcej, bo — jak twierdzą ankietowani — „...i zimy były srogie, i z obuwiami było słabo, szczególnie na wsi, u ludności biednej... (Sn/O). Do podstawowych zabiegów należało „nacieranie”, „rozcieranie” odmrożonej części ciała śniegiem, nie wolno było nagle ogrzewać (powszechne). Odmrożenia smarowano żółcią zwierzęcą, przechowywaną w domu po ubojach gospodarczych (Cz, PŁ, Li, Cza, E, PB, inne) lub po prostu zabijano kurę (ptactwo) i żółć używano do smarowania odmrożeń (powszechne). Stosuje się też masę sporządzoną z paków topoli i tłuszczu — może być smalec, masło lub olej (Ł, Ks, okol. Brodnicy i Grudziądza). Powszechnie do smarowania odmrożeń używano na badanym terenie nafty, terpentyny, oleju, a także przecierano mózgiem wrony¹. Odmrożenia, które się „paprały”, leczono podobnie jak ropiejące rany, udawano się także o poradę do lekarza (powszechne).

Oparzenia — oparzoną część ciała należało włożyć do wody lub polewać wodą (powszechne). W wielu wypowiedziach wyżej podany zabieg negowano (G, Ks, R., Li, inne). W okolicach Grudziądza polecano smarować spirytusem lub okładać kiszoną kapustą. Powszechnie na badanym terenie stosowano posypywanie solą lub smarowanie olejem miejsc oparzonych, a także smarowano kilkakrotnie białkiem (R, PB). Aby złagodzić ból i skutki oparzenia stosowano okłady z surowego jajka (Pł, NWK, Cz, E, inne). Przy cięższych, rozległych oparzeniach, okładano puchem z „pałki wodnej” (Pł, Ks, inne), siekanym zielem krwawnika (Wa, RCh, Cz, inne), rozgotowanym lnem (powszechne), tartymi ziemniakami (powszechne). Stosowano też kompresy z rozgniecionych borówek (Wa, Cza, Ks, inne). Z okolic Grudziądza, a także Dąbrowy Chełmińskiej, podano przepis „na dobrą masę” na oparzenia: kora lipowa (zdarte ze środka białko) — miarżą drobno pokrojona z dodatkiem 1/4 l mleka, łyżki masła, łyżki sosnowej żywicy, łyżki suszu pszczelego. Składniki te należy gotować do zgęstnienia i tą maścią smarować oparzone miejsca.

Szczególnie polecane na oparzenia były okłady z zaparzonego siemienia lnianego (Cza, R, RCh, inne). Posypywano też oparzone miejsca mączką kartoflaną (Ł, okol. Grudziądza i Brodnicy), „zeskrzybanym” proszkiem „strzałki piorunowej” — belemnit² (Gb, PB, DCh, inne). Na niewielkie oparzone miejsca przykładano błonę z gotowanego jajka (PB). Przy zwiększającej się gorączce, lub rozległych „głębokich”, „silnych” oparzeniach, przewożono chorego do szpitala (powszechne). Mniejsze oparzenia okładano liśćmi czarnego bzu (powszechne).

Zastrzał — powstaje przeważnie na palcach, przy paznokciach (powszechne), jest wynikiem zranienia i zabrudzenia, szczególnie „czymś, co ropieje” (powszechne), może powstać w wyniku „mocnego stłuczenia, zgniecenia” lub „odbicia” (RCh, G, Ks, E, PT, inne). Jeżeli po tych urazach pokaże się zaczerwienienie, obrzęki i silny ból, pieczenie, należy niezwłocznie włożyć palec do wrzątku — gotowanej wody, po kilkakrotnych zabiegach zapalenie to powinno ustąpić (powszechne). Stosuje się też moczenie np. palca w gorących mydlinach (Ks, R, Gb, DCh, PB, inne), okłada się „łatką nasączoną spirytusem” (Ch, PG, Cza, okol. Brodnicy) lub gncionym czosnkiem (Ł, Cz, R, K, inne). Zastrzał okładano jałowcem (S, Wa). Przy zastrzale palec bardzo puchnie, boli, widać pod skórą ropę, nie można opuścić na dół ręki, ból nie pozwala zasnąć (powszechne). Ulgę przynoszą okłady z tartych ziemniaków (Ł, Cz, okol. Brodnicy, inne), kiszonej kapusty, zsiadłego mleka — „zbierają gorączkę” (powszechne). „Zebrały zastrzał”, najlepiej jest przeciąć „ropa zejdzie”, ból staje się mniejszy (Cz, R, Ks, Gb, DCh, inne). Jeżeli ropa już „wychodziła” — „palec ciekł” — moczone go w wywarze rumianku (powszechne). Po wyleczeniu palec był zazwyczaj „koślawy” (S, DCh, PB, inne), nie zginął się (Ł, G, okol. Brodnicy). Z tą dolegliwością udawano się też do lekarza, ale się bano, „bo takie skrobanie strasznie bolało” (okolice Grudziądza).

¹) Wł. Łęga, Ziemia chełmińska, PTL Wrocław 1960, s. 281.

²) *ibidem*, s. 280.

Krwotoki — zwrócono uwagę na krwotoki z nosa i z płuc. Aby się człowiek nie „wykrwawił” stosowano najczęściej zimne okłady nosa, czoła, okolic potylicy lub „na piersiach” (powszechne). Krwawiący musiał leżeć płasko, nie wykonywać żadnych ruchów, wysiłku (powszechne). W zimie stosowano okłady ze śniegu lub lodu, ale tak, aby nie przeziębili chorego (Pł, DCh, G, Ł, E, inne). Podawano do picia przestudzone wywary z krwawnika (S, Ł, Ks, Li, Db, PB, inne), z koszczy — skrzypu polnego lub koniczyzny (Gb, DCh, Ch, okol. Brodnicy) oraz z ziela jemioli (okol. Grudziądz, Brodnicy, PT, E, Si, inne), a także kory wierzbowej lub dębowej (powszechne). Krwotoki z nosa świadczyły o dużym osłabieniu, natomiast płucne o zaawansowanej gruźlicy (powszechne). Rozróżnia się także krwotoki z tętnicy i żyły; następują one zazwyczaj po głębokich i silnych okaleczeniach (powszechne). Aby „zatarować” silne krwawienie tętnicze uciskano tętnicę na kończynach i tułowiu, powyżej rany, a na szyi i głowie — niżej rany, „bliżej serca” (powszechne). Stosowano ucisk przy pomocy powrósla, sznurka, paska, chustki, lub po prostu przygniatało tętnicę palcem; po czasie krwawienie ustawało, rana zasklepiła się (powszechne). Silne krwawienia żyłne okładano czystym płótnem, bandażowano (Cza, Si, Pł, PB, inne). Zwrócono także uwagę, w nielicznych wypowiedziach, że do tamowania krwi na ranę nakładano świeżą pajęczynę z chlebem razowym¹ (Pł, Si, PT, G, E, okol. Brodnicy).

Pogryzienia i użądlenia. Po użądleniu przez pszczoły lub osy należało odszukać i wyjąć żądło, a puchnące miejsce okładać wodą z octem (powszechne), kwaśnym mlekiem lub serwatką (S, Wa, Ks, Kj, okol. Brodnicy). Nie wolno „duścić, gnieść” użądzonego miejsca (powszechne). Niektórzy „nie robili nic, czekali, aż samo zejdzie” (Cz, Ł, Cza, PB, E, Kj, inne). Najgorsze były użądlenia tzw. „dużej osy” — szerszenia, towarzyszyła temu duża bolesność, a nawet „ograżka” — gorączka (PB, Ł, Ks, E, DCh, okol. Brodnicy, inne). Na użądlenie „szarego pająka” nie pomagały żadne okłady,

miejsce to zawsze puchło, ciało „stawało się twarde”, ropiało (Cz, Ks, Kj, DCh, Ł, Pł, inne).

Ukąszenie przez żmiję na terenach ziemi chełmińskiej należało do rzadkości. W przypadku ukąszenia nacinalo ranę, wygniatano krew, okładano masą ze zgniecionych pokrzyw lub aloesu (okol. Grudziądz, DCh). Zabiegi te nie były skuteczne, więc chorego odwożono do lekarza „na zastrzyk”. W okolicach Brodnicy stosowano moczenie ugryzionej przez żmiję kończyny w maśle z ropuchami, „wyciągnięty jad” zabijał żaby². Częściej jednak spotykano się z pogryzieniem przez wściekłego psa lub inne zwierzę domowe, a nawet dzikie. Zwierzęta takie zabijano, zakopywano głęboko bez względu na tzw. „stratę” (powszechne). Tej choroby niczym nie można było wyleczyć, pogryzionego czekała „śmierć w męczarniach” (S). Najczęściej udawano się z pogryzionym do szpitala (powszechne). Ankietowani wspominali o wypalaniu rany po pogryzieniu przez wściekłego psa (Wa, Pł, inne), okładano też tego typu pogryzienia „końskim gnojem”, który podobno „wyżerał, wyciągał chorobę” (jad) (okol. Łasina).

Złamania i zwichnięcia — to bardzo częste urazy spotykane na wsi. Starano się je leczyć na miejscu, własnymi sposobami, i to przeważnie skutecznie. Jak wspominają informatorzy, dawniej na wsi, a nawet jeszcze po drugiej wojnie światowej, było wielu ludzi, kórzy „potrafili nastawiać złamane kości i wyhaczone stawy”, dzisiaj czynią to lekarze. Obecnie jest jeszcze, nie tylko na wsi, wielu „nastawiaczy i kręgarzy”, do których udają się chorzy, którym lekarze „nie mogą pomóc” (powszechne). Chodzi tu szczególnie o „chorobę krzyża” — dyskopię, dziobi. Wiele osób z badanego terenu korzysta z porad, pomocy, leczenia „kręgarzy, nastawiaczy” z Czarnej Wody — okolice Czerska, Elbląga, Gdyni; wielu wyjeżdża na Kujawy i do innych regionów Polski. Dawniej, jak wspominają informatorzy, „na każdej wsi”, zwichnięte, a nawet złamane kończyny, zestawiali owczarze, zwykli ludzie, którzy mieli „trochę czucia w palcach” i pojęcia o tych urazach (Pł, R, DCh, Cz, PT, inne).

¹) Wł. Łęga, Ziemia chełmińska, PTL Wrocław 1960, s. 280.

²) *ibidem*, s. 281.

leczy wyłącznie lekarz (powszechnie). Obecnie każde wywichnięcie i złamanie. Złamania kończyn zestawiano dawniej „na wycucie — palcami”, a po złożeniu kości smarowano maścią żywokostową (smalec + żywokost) z małym dodatkiem spirytusu lub święconej wody (powszechnie). Złamaną kończynę usztywniano „łubkami” — zwykłe klepki drewniane o różnej długości, czasem profilowane do kształtu złamanej kończyny, które owijano robionym bandażem np. z prześcieradła (Sn/O, Wa, RW, Si, G, PB, inne). Złamane palce u dzieci unieruchamiano bandażem namocznym w tartyk ziemniakach lub białku (powszechnie), a także owijano namoczoną skórą węgorka, która po wyschnięciu twardniała (WW, Grudziądz). Przy złamaniach otwartych ranę przemywano rumiankiem, zabezpieczano liściem podbiału lub babki (DCh, KJ, Ks, R, Sn/O, inne). Jeżeli się „paprało” przewijano i czyszczono ranę podobnie jak przy skaleczeniach (powszechnie). Zwichnięcia (wytknięcia) stawów nastawiano „od ręki” — „im wcześniej, tym lepiej” (powszechnie), najczęściej przez „pociąganie”, „naprowadzanie stawu”, „układanie palcami”, masaż (powszechnie). Przy zwichnięciach staw unieruchamiano przez „owijanie”, bandażowanie (powszechnie). W ankiecie z 1968 r., informator z Książek k. Wąbrzeźna podał nawet formułkę zamawianiową, towarzyszącą „naprowadzaniu” zwichnięcia:

*„Pan Jezus jechał po lipowym moście,
wytknął (zwichnął) sobie nóżkę (rączkę)
Najświętsza Panienska skoczyła,
nóżkę (rączkę) naprawiła”*

czyniono znak krzyża (żegnano zwichnięcie). Przy zwichnięciach stosowano okłady z mydlanej wody, wody z octem, zsiadłego mleka, serwatki (powszechnie). Zwichnięte stawy moczone w ciepłej wodzie, masowano, smarowano tłuszczem lub maścią żywokostową, owijano (KJ, Cza, Pł, SnO, PB, BK, okol. Brodnicy). W Łasinie-Wybudowaniu zwichnięcia okładano kwasną kapustą, która „odciągała” gorączkę i opuchliznę, a w okolicach Grudziądza np. zwichnięcie śródstopia, stopy, leczono masażem na butelce, „kulanie stopy na butelce”. Większość zwichnięć, szczególnie u dzieci, do dziś „leczy się” sposobami domowymi.

Przy złamaniach w okresie leczenia i rekonwalescencji stosowano określoną dietę, np. z okolic Kłódki k. Grudziądza: jeść dużo „zylcu” „zimnych nóg” — galaretki, a także spożywać więcej twarogu, jaj i cielęciny (powszechnie). Informator z Barchotka k. Brodnicy proponował pokarmy (zupy i inne) z fasoli, grochu. Dieta ta znalazła potwierdzenie w innych miejscowościach ziemi chełmińskiej. Zalecano także podawanie mielonej skorupki z jaj (Ł, Cz, PB, SnO, Pł, inne) mleka z miodem lub piwem (PB, KJ, Cza, Pł, okol. Grudziądza). W uruchomieniu kończyny po złamaniu pomagały masowania i nacieranie maścią żywokostową oraz ciepłe kąpiele ziołowe (siano, koniczyna, słoma owsiana, igliwie sosnowe i inne (Cz, Pł, okol. Chełmna i Brodnicy)

Wstrząs mózgu — jego przyczyną były urazy głowy, „od silnego uderzenia głową”. Podawane objawy: „chory traci przytomność, odzyskuje ją, ale szumi mu w głowie, jest mu niedobrze, wymiotuje, jest błądy” (Ł, G, Ks, R, Cz, Cza, PB, okol. Brodnicy). W takich przypadkach stosowano zimne okłady na głowę, chory musiał leżeć nieruchomo, po „jakimś czasie mijają” (powszechnie).

Cięższe przypadki wstrząśnięcia mózgu, długotrwała utrata przytomności, kwalifikowała do leczenia szpitalnego (powszechnie). Podobnie inne cięższe uszkodzenia głowy, gardła, uszu i nosa leczono u lekarzy w mieście (powszechnie).

Przepuklina — ruptura — „wypęknienie — wypękak”, to niektóre z powszechnie używanych na omawianym terenie określeń przepukliny. Za przyczynę „wypęknienia” uważa się dźwignięcie ciężarów, niedobre dźwignięcie, skok z wysokiego wozu, zaśnięcia, drzewa itp. (powszechnie), „nadzianie się” na trzonek, np. wideł (Cz, Li, Pł, Ks, R, okol. Brodnicy), od uderzenia w brzuch, np. dyszlem (powszechnie), z „niedobrego ruchu” (Ł), z ostrego szarpnięcia ciężaru z ziemi (Pł, R, PB, inne) i wielu innych sytuacji. Kiedy to pęka „taka błona przytrzymująca kiszki” — „wychodzą flaki pod skórę” (powszechnie). Jeżeli się nie uważa i nadal ciężko pracuje „ruptura” — (taki guz na brzuchu) — powiększa się (DCh, R, G, Cza, okol. Brodnicy i inne). Przepuklina „tworzyła się, powstawała, w różnych miejscach na brzuchu”; (powszechnie) gdy była wyżej, w pasie owijano

się Inianym długim ręcznikiem (Cz, Ks, okol. Grudziądz, Pł, DCh), jeżeli była niżej trudno ją było utrzymać, czasem kupowano „pas” w mieście (Pł, Li, DCh, inne). Człowiek, który nabawił się przepukliny, nie mógł już ciężko pracować, dlatego „szli na operację” (NWKr, Ks, Cza, Pł, okol. Brodnicy). Zdarzało się, szczególnie u starszych ludzi, że „w rypurze pękali kiszki”, wówczas nie było ratunku, umierali (L, W, KJ, R, inne). Obecnie starzy i młodzi mający przepuklinę idą do szpitala na operację (powszechnie).

Podźwignięcie lub oberwanie, postrzyknięcie, „postrzykło go w boku”, krzyżu, a także kolka¹ — takie terminy służą określaniu schorzeń objawiających się silnymi bólami „w krzyżu”, pleców, a nawet krwotokami z gardła. Są one wynikiem ciężkiej pracy, dźwigania, brania dużego ciężaru itp. (powszechnie). W takich przypadłościach najczęściej rozcierano „krzyż”, boki, smarując tłuszczem kurzym lub denaturatem (powszechnie), pito jakieś zioła (Cz, PB), stosowano okłady z ciepłego piasku (R, Ł, Si, KJ, okol. Brodnicy). Wskazany był wypoczynek, „należało poleżeć, nie dźwigać przez kilka dni” (powszechnie), lub też należało chorego położyć na podłodze, wziąć za nogi do góry, wciągnąć na swoje ugięte kolana, potrząsnąć, aby się naciągnął (Wa, G, inne). Podźwignięcie też zamawiano — „chorobo wyjdź z krzyża do ręki (nacieranie krzyża), z ręki do palców, z palców do ziemi” (należało dotknąć palcami ziemi (Ł, Ks, Pł)). Jeszcze do II wojny światowej uważano, że „wole” — „grube gardło” (Cz) — było wynikiem ciężkiej pracy, dźwigania ciężarów przed sobą i na plecach (powszechnie). Obecnie schorzenie to określa się w większości prawidłowo — „tar-

czyca”. Informatorzy nie przypominają sobie, aby tę chorobę leczono na wsi. Zazwyczaj, chociaż rzadko, odwożono chorego na operację i tam „wole” wycinano, była w nim „taka kasza” (Cz, Ks, KJ, okol. Brodnicy, G, DCh, Si, inne). Na to schorzenie podawano wywar z garliczki (Cz, Li, Sn/O, inne), garlaka (Ks, Sn/O, PB, okol. Chełmna, inne).

Z dźwiganiem ciężarów wiązano często tzw. „przelamanie” (Pł, Ks, R, E, KJ, inne). Najczęściej za przyczynę przełamania podaje się „usunięcie się kości, kręgu”, przy „złym stąpnieniu”, dźwignięciu, obróceniu się i innych (powszechnie). Może też być wynikiem upadku z wysokości na plecy, „na krzyż” (PB, Ks, E, KJ, DCh, okol. Brodnicy, Sn/O). Przełamaniu towarzyszą „różnorodne bóle” w okolicach pleców, krzyża, brzucha itp.; mogą to być kolki, kłócie, zatykanie oddechu, nudności, trudności w poruszaniu się i wyprostowywaniu, „ustawanie” (powszechnie). Zdaniem informatorów nielezione przełamanie nieuchronnie prowadziło do „skrzywienia” kręgosłupa lub garbu (powszechnie). Najczęściej leczono to schorzenie masażami „krzyża”, kręgosłupa w miejscach przełamania (powszechnie). Do takich masażów należało między innymi tzw. „bodeptanie” bosymi nogami (powszechnie), rozcieranie umoczonym w oleju „knykiem” (Cz, E, Sz, Ch, okol. Grudziądz) lub „dużymi palcami” (E, PB, KJ, DCh, inne), masaż na leżąco na progu lub półklocku (powszechnie). Stosowano też naciąganie przez wiszenie „na odrzwiach”, podciąganie się na drążku (poprzeczce) (Cz, RCh, Ks, E, PB, Si, inne), a nawet masaż — „przeciąganie” na grubej butelce od wina (R, Ł, E, DCh, inne). Korzystano też z pomocy „kręgarzy nastawiaczy” — (podano przy złamaniach) oraz zabiegów ambulatoryjnych i szpitalnych.

JÓZEF DANIEL

¹) Wł. Łęga, Ziemia chełmińska, PTL Wrocław 1960, s. 285

Wykaz miejscowości podanych w pracy

1. Bk	— Bieńkówka	19. ŁW	— Łasin Wybudowanie
2. Cz	— Czaple (Czapelki)	20. NWKr	— Nowa Wieś Królewska
3. Cza	— Czarże	21. PB	— Papowo Biskupie
4. Ch	— Chelmno	22. Pł	— Płużnica
5. De	— Dusocin	23. PT	— Papowo Toruńskie
6. DCh	— Dąbrowa Chełmińska	24. R	— Ryńsk
7. D	— Dąbrówka	25. RCh	— Radzyn Chełmiński
8. Db	— Dubielno	26. RW	— Rogóźno Wieś
9. E	— Elgiszewo	27. S	— Sarnowo
10. F	— Firlus	28. Si	— Siemoń
11. G	— Gruta	29. Sn/O	— Świecie n. O.
12. Gb	— Grzybno	30. Sz	— Szczepanki
13. K	— okol. Kowalewa	31. Wa	— Wałdowo Szlacheckie
14. Kj	— Kijewo	32. W	— Wiele
15. Ks	— Książki	33. WW	— Wielki Wełcz
16. L	— Linowo	34.	— Okolice Brodnicy (ziemia michałowska)
17. Li	— Lisewo	35.	— Okolice Grudziądz
18. Ł	— Łasin		

Z NASZEGO MUZEUM

Działalność grudziądzkiego Muzeum w roku 1986 przedstawiała się — w świetle niektórych danych statystycznych — następująco:

— **liczba eksponatów** (stan na dzień 31.XII.1986 r.): **15.812** pozycji inwentarzowych = 19.574 sztuki

w tym nabytki w ciągu roku 1986:

zakupy własne	— 175 poz. inw. za sumę 514.000,—
dary	— 47 „ „
przekazy	— 56 „ „
badania terenowe	— 507 „ „

— **księgozbiór Muzeum** (stan na dzień 31.XII.1986 r.):

wydawnictwa zwarte	— 3.247 pozycji
czasopisma	— 233 „
zbiory specjalne	— 3.161 „

— **działalność oświatowa**

prelekcje	— 74 (33 tematy) dla 3.404 słuchaczy
lekcje muzealne	— 220 (12 tematów) dla 5.391 uczniów
koncerty	— 9 dla 810 słuchaczy
„Niedziela w Muzeum”	— 1 dla 600 osób

— **działalność wystawiennicza**

A. Wystawy stałe

1. Pradzieje ziemi chełmińskiej
2. Średniowieczny gródek rycerski w Plemiętach
3. Historia Grudziądz
4. Galeria Współczesnego Malarstwa Pomorskiego

B. Wystawy czasowe w gmachu Muzeum

1. **Broń palna iglicowa w zbiorach Muzeum w Grudziądzu** (kontynuacja z 1985 r.) — 1.I.—31.III.1986 r.; 76 dni wystawowych; 4.914 zwiedzających, w tym 147 wycieczek z 3.698 uczestnikami;
2. **40 lat polityki pokojowej PRL** (kontynuacja z 1985 r.) — 1.I.—19.II.1986 r.; 42 dni wystawowe; 2.546 zwiedzających, w tym 70 wycieczek z 1.943 uczestnikami;
3. **Współczesne szkło artystyczne i witraże** — 27.II.—15.VI.1986 r. 92 dni wystawowe; 5.472 zwiedzających, w tym 172 wycieczki z 3.945 uczestnikami;
4. **Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie — odznaki, oznaki, emblematy** — 10.IV.—12.X.1986 r.; 166 dni wystawowych; 9.490 zwiedzających, w tym 211 wycieczek z 5.772 uczestnikami;
5. **Wystawa prac grudziądzkich artystów plastyków** — 22.VI.—5.X.1986 r.; 90 dni wystawowych; 6.023 zwiedzających, w tym 103 wycieczki z 3.228 uczestnikami;
6. **Wystawa pokonkursowa prac dzieci „Zabytki mojego miasta”** — 22.VI.—31.VII.1986 r.; 33 dni wystawowe; 3.098 zwiedzających, w tym 48 wycieczek z 1.708 uczestnikami;
7. **Malarstwo polskie XIX i początków XX wieku** — 8.VIII.—31.XII.1986 r.; 123 dni wystawowe; 7.167 zwiedzających, w tym 163 wycieczki z 4.547 uczestnikami; wystawa przedłużona na I kwartał przyszłego roku;
8. **Archeologia i nowoczesne budownictwo w Moskwie** — 6.XI.—31.XII.1986 r.; 47 dni wystawowych; 3.008 zwiedzających, w tym 75 wycieczek z 2.124 uczestnikami; wystawa przedłużona na I kwartał przyszłego roku.

C. Wystawy objazdowe ze zbiorów Muzeum w Grudziądzu

a. w kraju

1. **Współczesne malarstwo polskie** — 14—31.XII.1986 r. w salach Muzeum na Zamku w Kwidzynie; 15 dni wystawowych; frekwencja 300 osób; wystawa przedłużona na przyszły rok;
2. **Pradzieje ziemi łasińskiej** — stała wystawa archeologiczna udostępniona w gmachu Urzędu Miasta i Gminy w Łasinie od II półrocza 1986 r.; brak danych o frekwencji;
3. **Kwiaty w malarstwie (reprodukcje)** — wystawa oświatowa czynna od 27.XI.1986 r. w Gminnym Ośrodku Kultury w Małym Rudniku k. Grudziądza; frekwencja do 31.XII.1986 r. — 200 osób; wystawa przedłużona na przyszły rok.

b. za granicą

1. **Wczesnośredniowieczna biżuteria z Gruzna** — 29.XI.—31.XII. 1986 r. w salach Museum für Regionalgeschichte und Volkskunde Gotha (DDR); 30 dni wystawowych; frekwencja 2.000 osób; wystawa przedłużona na przyszły rok.

— zatrudnienie

W grudziądzkim Muzeum było zatrudnionych w 1986 r. ogółem 30 osób

— frekwencja

Ogólna liczba zwiedzających zbiory grudziądzkiego Muzeum — na wszystkich wystawach stałych, czasowych i objazdowych — **wyniosła w roku 1986: 21.503 osoby. Wystawy w gmachu Muzeum zwiedziło 19.003 osoby, w tym 472 wycieczki z 12.678 uczestnikami.** W liczbie wycieczek było 407 grup młodzieży szkolnej z 10.561 uczniami oraz 65 innych grup z 8.442 osobami. Na ogólną liczbę zwiedzających Muzeum zanotowano w dniach bezpłatnego wstępu 7.268 osób, w tym 203 wycieczki z 5.495 uczestnikami.

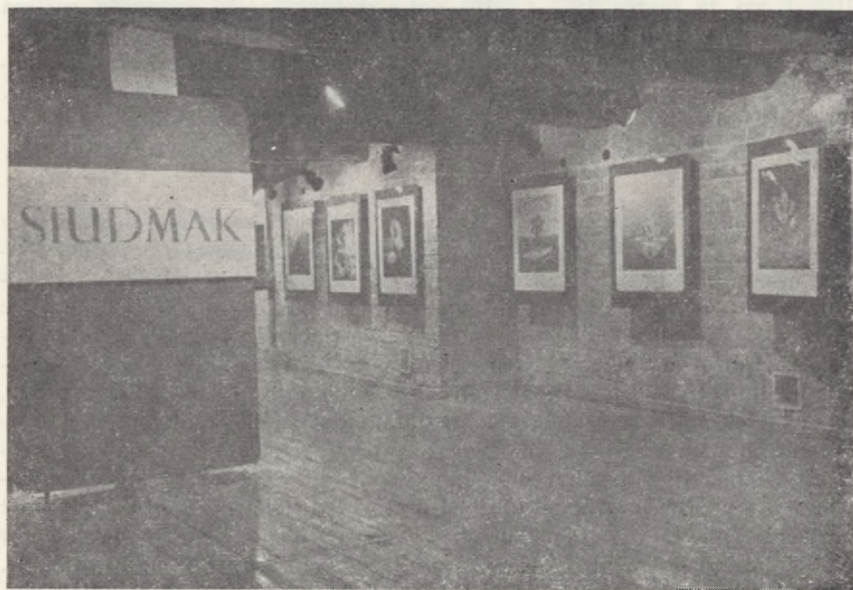
+ W ciągu roku 1987 zostały dokonane następujące zmiany w ekspozycjach czasowych grudziądzkiego Muzeum:

— w pierwszym kwartale zamknięto dwie wystawy będące kontynuacją ekspozycji z 1986 r.: „**Malarstwo polskie XIX i początków XX wieku**” ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy, którą w okresie od 8 sierpnia 1986 r. do 19 marca 1987 r. (188 dni ekspozycyjnych) zwiedziło ogółem 9.744 osoby, w tym 232 wycieczki z 6.157 uczestnikami; „**Archeologia i nowoczesne budownictwo w Moskwie**” ze zbiorów Muzeum Historii i Rekonstrukcji Miasta Moskwy, czynną od 6 listopada 1986 r. do 1 marca 1987 r. (97 dni ekspozycyjnych), którą obejrzało ogółem 4.585 osób, w tym 109 wycieczek z 2.958 uczestnikami;

— w dniu 17 lutego otwarto wystawę „**Ochrona zabytków architektury w województwie toruńskim**” — z licznym udziałem władz miejskich, społeczeństwa, przedstawicieli środowisk artystycznych i kulturalnych, opiekunów zabytków, a także Konserwatorów Zabytków — Wojewódzkiego: mgra Jana Zobołowicza i Miejskiego — mgra Jerzego Feldmana. Interesującą zaaranżowaną wystawą obrazowała metody i wyniki ochrony konserwatorskiej zespołów przestrzennych miast, architektury sakralnej, ratuszów, kamieniczek mieszczańskich, spichrzy, zamków, pałaców, dworów, murów obronnych oraz zabytków budownictwa przemysłowego i techniki, nowoczesnych fortyfikacji, a także architektury ludowej. Podczas otwarcia wystawy obszernych informacji udzielał mgr Jan Zobołowicz, którego obecność pozwoliła miejscowym opiekunom zabytków na omówienie problemów ochrony zabytków w naszym mieście. Wystawa była czynna do 28 maja br. i w ciągu 85 dni ekspozycyjnych zwiedziło ją 7.970 osób, w tym 150 wycieczek z 3.670 uczestnikami;

— w dniu 17 marca udostępniono po raz pierwszy sale ekspozycyjne mieszczące się na niższej kondygnacji w spichrzu przy ul. Spichrzowej 13—15, w których otwarto wystawę pt. „Siudmak”. Artysta — znany bardziej we Francji (gdzie osiadł na stałe przed wielu laty), a także w innych krajach Europy, Ameryki i Azji — urodził się w Wieluniu w 1942 r. Stąd właśnie Muzeum Ziemi Wieluńskiej posiada w Polsce największy zbiór jego prac. Po odbyciu studiów w warszawskiej ASP i paryskiej Szkole Sztuk Pięknych zdecydował tworzyć za granicą, głównie grafiki, plakaty, ilustracje do wydawnictw. Jego twórczość, surrealistyczna, wprowadza widza w fantastyczne wizje wszechświata, ukazane z sugestywnym, mistrzowskim w rysunku i zaskakującym w alegorii arcyzmem. Ulubione motywy to kosmos i zagubiony w nim człowiek, przy jednoczesnym kulcie piękna ludzkiego ciała. Twórczość Wojtka Siudmaka jest znana w Polsce czytelnikom czasopisma „Fantastyka”, zamieszczającym reprodukcje jego prac. W grudniowym Muzeum wystawa cieszyła się dużym powodzeniem, na które złożyła się także ciekawa aranżacja według projektu mgra Grzegorza Sprusika, st. asystenta Działu Sztuki. W ciągu 64 dni ekspozycyjnych (od 17 marca do 31 maja br.) obejrzało ją ogółem 6.864 osoby, w tym 138 wycieczek z 3.349 uczestnikami. Do wystawy została wydana przez grudniowe Muzeum składanka z ilustrowaną wkładką, wydrukowana w nakładzie 300 egzemplarzy przez Grudniowe Zakłady Graficzne im. Wiktora Kulerkiego;

— w dniu 10 czerwca otwarto retrospektywną wystawę malarstwa Bronisława Jamontta, prezentującą w grudniowym Muzeum po raz pierwszy

Fragment wystawy twórczości Wojtka Siudmaka w salach ekspozycyjnych spichrza

Wystawa malarstwa Józefa Mrotka otwarta podczas „Niedzieli w Muzeum”

w tak dużym wyborze bogaty dorobek tego artysty. Wystawa — przygotowana przez Muzeum Okręgowe w Toruniu — była uprzednio ekspozowana w toruńskim Ratuszu. Bronisław Jamontt, urodzony na Wileńszczyźnie, związany z Wilnem studiami, a potem pracą naukową i dydaktyczną na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego, osiadł po II wojnie światowej w Toruniu i tu — już jako profesor zwyczajny Wydziału Sztuk Pięknych UMK — pozostał do końca swego pracowitego życia. Tworzył bardzo dużo, najczęściej temperą lub gwaszem na białym papierze, a ulubionym motywem jego prac był pejzaż, często krajobraz miejski, głównie Wilna i Torunia. Wystawiał bardzo wiele, zarówno w kraju jak i za granicą, był doceniany i nagradzany, doczekał się za życia jubileuszowej wystawy zorganizowanej w Toruniu w 1955 roku — w 40-lecie twórczości. Obecna wystawa w grudziądzkim Muzeum była czynna do 20 września br. (87 dni ekspozycyjnych) i w tym czasie obejrzało ją ogółem 6.557 osób, w tym 89 wycieczek z 2.942 uczestnikami;

— w dniu 21 czerwca — w ramach tradycyjnej „Niedzieli w Muzeum” — otwarto w salach ekspozycyjnych spichrza pierwszą indywidualną **wystawę prac** grudziądzkiego autora — **Józefa Mrotka** — prezentującą jego dorobek artystyczny z ostatnich dwóch lat. Wystawa — złożona z 27 obrazów, barwnych kompozycji zoomorficznych i pejzażowych — w dniu otwarcia była połączona z loterią, na którą autor przeznaczył 6 prac. Warunkiem uczestniczenia w losowaniu było wykupienie „cegiełki” na Budowę Szpitala w Grudziądzu. Impreza i wystawa — według scenariusza i aranżacji mgra Grzegorza Sprusika i Józefa Mrotka — cieszyła się dużym zaintere-

sowaniem, czego dowodem było m.in. wykupienie podczas otwarcia wystawy 167 „cegielek”. Wystawa była czynna do 30 sierpnia br. (60 dni ekspozycyjnych) i zwiedziło ją 4.479 osób, w tym 67 wycieczek z 2.352 uczestnikami. Wydano do niej ilustrowany katalog, autorstwa mgra Grzegorza Sprusika, wydrukowany w nakładzie 200 egzemplarzy przez Grudziądzkie Zakłady Graficzne im. Wiktora Kulerskiego;

— w dniu 15 września udostępniono w salach ekspozycyjnych spichrzem wystawę prac toruńskich grafików, absolwentów i pracowników naukowych Zakładu Grafiki Wydziału Sztuk Pięknych UMK. Tytuł wystawy — **G3 — 12 — 87** — zawiera w literowym kodzie informację, iż jest to trzecia wystawa grafiki toruńskiej, dwunastu autorów, w 1987 roku. Ekspozycja była czynna do 31 października br. (40 dni wystawowych) i w tym czasie zwiedziło ją 1.562 osoby, w tym 40 wycieczek z 992 uczestnikami. Do wystawy wydano składankę-zaproszenie z katalogowym spisem eksponowanych prac, wydrukowaną w nakładzie 300 sztuk przez Grudziądzkie Zakłady Graficzne im. Wiktora Kulerskiego;

— w dniu 6 listopada otwarto kolejną wystawę w gmachu głównym zatytułowaną „**Przyjaźń — braterstwo broni**”, przygotowaną przez toruńskie Muzeum Okręgowe na ogólnopolską konkursową akcję „Pamięć”. Ekspozycja ukazuje związki między narodem polskim a narodami Kraju Rad, głównie wspólne walki w 1917 r. oraz w kampanii wojennej 1939—1945. Szczególnie uwypuklono braterstwo broni wobec wspólnego wroga —

Otwarcie wystawy „**Przyjaźń — braterstwo broni**”, którą komentuje mgr Bogdan Uziembło z Muzeum Okręgowego w Toruniu

hitleryzmu. Otwarcie wystawy — dokonane przez dyrektora grudziądzkiego Muzeum mgra Ryszarda Boguwolskiego — zgromadziło licznych zainteresowanych, wśród których byli przedstawiciele władz wojewódzkich i miejskich, organizacji politycznych, weterani walk, członkowie ZBoWiD, a także młodzież szkolna. Wystawę komentował autor scenariusza mgr Bogdan Uziębło z Muzeum Okręgowego. Ekspozycja — czynna do końca br. — została przedłużona do pierwszej dekady stycznia przyszłego roku;

— w dniu 18 listopada otwarto ostatnią w bieżącym roku wystawę czasową: indywidualną retrospektywną wystawę medalierstwa współczesnej autorki **Stanisławy Wątróbskiej-Frindt**. Na ekspozycję złożyło się 150 medali, a wśród nich medal zaprojektowany z okazji 100-lecia zbiorów Muzeum w Grudziądzu 1884—1984, wybity przez Mennicę Państwową w Warszawie. Na przykładzie tego medalu pokazano na wystawie cały proces tworzenia dzieła — od projektu, poprzez model gipsowy, aż po końcowy efekt. Uroczystość otwarcia wystawy zgromadziła wielu grudziądzkich kolekcjonerów i miłośników sztuki medalierskiej oraz sympatyków Muzeum. Magnesem przyciągającym była ponadto w tym dniu sama autorka, przybyła z Warszawy wraz z rodziną na grudziądzką prezentację swojej 15-letniej działalności artystycznej. Ekspozycja — według scenariusza mgr Bożeny Michalskiej-Kaczor, w aranżacji i wykonaniu mgra Grzegorza Sprusika

Autorka medali Stanisława Wątróbska-Frindt — podczas otwarcia swej wystawy w salach spichrza — otrzymuje z rąk dyrektora Muzeum mgra Ryszarda Boguwolskiego tekę z grafikami Grudziądza, wydaną z okazji 100-lecia zbiorów naszego Muzeum

i Józefa Mrotka — została interesująco przygotowana w salach wystawowych spichrza i była czynna do końca bieżącego roku. Z uwagi na duże zainteresowanie zwiedzających przedłużono jej trwanie do następnego kwartału. Do wystawy wydrukowano — w Grudziądzkich Zakładach Graficznych im. Wiktora Kulerskiego — składane zaproszenie, w nakładzie 300 sztuk, zawierające biogram autorki i jej fotografię.

+ W sezonie archeologicznym 1987 Dział Archeologii grudziądzkiego Muzeum prowadził następujące badania terenowe: w Słupskim Miynie (stan. 3) na średniowiecznym zespole osadniczym; w Boguszewie (stan. 43) na osadzie wczesnoneolitycznej; w Wielkich Radowiskach (stan. 25) na osadzie wielokulturowej. Poza tym prowadzono badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, uzyskując dane źródłowe z kolejnych trzech arkuszy (552 nowe stanowiska), a także sprawowano nadzór archeologiczny podczas prac ziemnych prowadzonych na terenie Grudziądza i okolicy.

+ Tradycyjna „Niedziela w Muzeum”, zorganizowana w dniu 21 czerwca, miała w bieżącym roku następujący program: koncert dziecięcego zespołu „Piszczyki Grudziądzkie” z Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st.; aukcję współczesnej grafiki artystów województwa toruńskiego; otwarcie wystawy malarstwa Józefa Mrotka, połączone z loterią obrazów; jednodniową wystawę kwiatów — irysów, której współorganizatorem była Sekcja Miłośników Roślin Ozdobnych Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury oraz filmy oświatowe dla młodzieży i bajki z kaset video dla dzieci. „Niedziela” wzbudziła duże zainteresowanie, przyciągając do Muzeum ponad 800 uczestników.

+ W ciągu roku 1987 — w ramach systematycznej akcji odczytowej i popularyzatorskiej — odbyły się w naszym Muzeum: 54 prelekcje (24 tematy) dla 2.761 osób; 166 lekcji muzealnych (13 tematów) dla 3.938 uczniów; 3 prelekcje poza siedzibą Muzeum (2 tematy) dla 134 słuchaczy. Wykładowcami byli pracownicy merytoryczni Muzeum oraz 7 zaproszonych autorów, natomiast lekcje muzealne prowadzili najczęściej nauczyciele. Tematyka wykładów i lekcji była przede wszystkim związana z aktualnie eksponowanymi wystawami stałymi i czasowymi

+ W ciągu roku 1987 zorganizowano w salach naszego Muzeum — dzięki współpracy z bydgoską Filharmonią Pomorską im. I. Paderewskiego oraz subsydiom miejscowego Wydziału Kultury i Sztuki, a także Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury — następujące koncerty kameralne:

28 stycznia — koncert w 300-lecie śmierci wybitnego astronoma — Jana Heweliusza — na którym wystąpiła **Capella Bydgosiensis** pod dyrekcją **Włodzimierza Szymańskiego**, prezentującą muzykę europejskiego baroku (utwory G. F. Haendla, G. F. Telemanna i G. Carpentiera). Frekwencja: 120 osób;

22 maja — koncert na zakończenie Obchodów Heweliuszowskich, połączony z podsumowaniem Obchodów w Grudziądzu, dokonanym przez wiceprezydenta mgra Wacława Jasińskiego i kierownika Wydziału Kultury i Sztuki UM mgr Ewę Rąbczyk, wręczeniem medali i listów z podziękowaniami dla osób szczególnie zaangażowanych. Na program koncertu

— wykonany przez zespół **Włodzimierza Szymańskiego** — **Capella Bydostiensis** — oraz solistę **Pawła Radzińskiego** (skrzypce) — złożyły się utwory J. S. Bacha i W. A. Mozarta, m.in. „Missa brevis” B-dur W. A. Mozarta. Frekwencja: 130 osób;

21 czerwca — koncert „**Piszczków Grudziądzkich**” — zespołu uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. w Grudziądzu, wykonany w ramach imprez dorocznej „Niedzieli w Muzeum”. Dziecięcy zespół fletów prostych wykonał — w pięknych strojach z epoki — utwory europejskiego renesansu. Frekwencja: 90 osób;

1 lipca — koncert z udziałem zachodnioniemieckiego zespołu kameralnego **Trio Göbel Berlin**, kończący sezon artystyczny 1986/87 w naszym Muzeum. Zespół — złożony z trojga artystów: **Horsta Göbela** (fortepian), **Hansa Mailego** (skrzypce) i **Rene Foresta** (wiolonczela) — wykonał utwory J. Haydna, L. van Beethovena, B. Blachera i F. Schumanna. Frekwencja: 120 osób;

4 września — pierwszy z tegorocznych trzech koncertów festiwalowych, odbywających się w naszym Muzeum w ramach XXV Bydgoskiego Festiwalu Muzycznego, zorganizowanego przez Filharmonię Pomorską. Z zespołem **Capella Bydostiensis** pod dyrekcją **Włodzimierza Szymańskiego** wystąpili klawesyniści z Holandii: **Ton Koopman** i **Toni Mathot**, wykonując

Zespół kameralny „Trio Göbel Berlin” podczas koncertu w salach Muzeum

Festiwalowy koncert warszawskiego zespołu „Concerto Avenna” w grudziądzkim Muzeum

utwory J. S. Bacha i W. F. Bacha oraz W. A. Mozarta.
Frekwencja: 220 osób;

- 9 września** — drugi koncert festiwalowy, podczas którego grudziądzcy melomani zobaczyli i usłyszeli po raz pierwszy w naszych salach zespół barokowy z Warszawy — **Concerto Avenna** — pod kierownictwem **Andrzeja Mysińskiego** z udziałem flecistki **Jadwigi Kotnowskiej** oraz aktorki — **Ireny Jun.** W programie koncertu, komentowanego przez Łukasza Michalskiego z Filharmonii Pomorskiej, znalazły się „Pory roku” A. Vivaldiego, na flet i orkiestrę oraz „Sonaty” W. Szekspira, recytowane przez aktorkę. Frekwencja: 250 osób;
- 12 września** — trzeci koncert festiwalowy, prowadzony słownie przez Marię Wroniszewską z Filharmonii Pomorskiej, prezentujący młodego pianistę, laureta I nagrody Konkursu Pianistycznego im. Ignacego Paderewskiego w Bydgoszczy z 1986 r. — **Wojciecha Kocyana.** Jego **recital fortepianowy** w grudziądzkim Muzeum obejmował utwory W. A. Mozarta, L. van Beethovena, A. Skriabina i G. Bacewiczówny. Frekwencja: 150 osób;
- 16 grudnia** — **nadzwyczajny koncert jubileuszowy** zorganizowany dokładnie w 25 rocznicę pierwszego koncertu kameralnego w sa-

lach naszego Muzeum. Uświetniła go **Capella Bydostiensis** pod dyktando **Włodzimierza Szymańskiego** oraz japońska flecistka **Junko Ukigaya**, wykonując utwory Albinoniego, Boccheriniego, Mercadantego i Schuberta. Koncert był okazją do wyrażenia wdzięczności Filharmonii Pomorskiej im. I. Paderewskiego w Bydgoszczy, szczególnie zaś zespołowi **Capella Bydostiensis** pod dyktando **Włodzimierza Szymańskiego**, za wieloletnią owocną współpracę i liczne występy w naszych salach. **Włodzimierz Szymański** otrzymał z rąk wicedyrektora Muzeum mgr **Jadwigi Drozdowskiej** tekę z reprodukcjami 4 grafik grudziądzkich oraz medal pamiątkowy wybitny z okazji 100-lecia zbiorów naszego Muzeum 1884—1984. Takim samym medalem została uhonorowana mgr **Bożena Sikorska-Nowacka**, kustosz Działu Naukowo-Oświatowego, organizująca od 25 lat koncerty i imprezy słowno-muzyczne w grudziądzkim Muzeum. Otrzymała ona również podziękowania i dowody uznania ze strony władz miejskich i Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury, a od dyr. **Włodzimierza Szymańskiego** płytę nagranych przez **Capellę Bydostiensis** podczas tournée w Holandii. Jubileuszowy koncert, gorąco przyjęty przez publiczność (na bis wykonano m.in. „Sanctus” z Mszy G-dur F. Schuberta), zgromadził w salach Muzeum 200 słuchaczy. Dodatkową jego atrakcją była Japonka **Junko Ukigaya**, grająca pięknie na swym szczerozłotym flecie.

(bos.)

NOWE NABYTKI

W roku 1987 zakupiono eksponaty do działów sztuki, historycznego i etnograficznego, powiększając w ten sposób zbiory grudziądzkiego Muzeum o 84 pozycje.

W dziale sztuki powiększono zbiór grafiki o prace **Stanisława Borysowskiego**, **Barbary Narębskiej-Dębskiej**, **Mirosława Piotrowskiego**, **Piotra Gojowego**, **Bogumiły Pręgowskiej** i **Andrzeja Krzywki**, rysunki **Krystyny Szalewskiej** i **Krzysztofa Candra**, serigrafie **Sławomira Janiaka**, **Mirosława Pawłowskiego**, **Bogdana Przybylińskiego** oraz linoryty **Marji Wąsowskiej**, **Ryszarda Krzywki**, **Wiesława Szamockiego**, **Jana Baczyńskiego**, **Tadeusza Majewskiego**, **Józefa Słobosza** i **Marka Basiuła**, a kolekcję malarstwa o obrazach **Jana Pręgowskiego** oraz prace **Krzysztofa Candra** i **Elżbiety Wiśniewskiej**. Kolekcję sztuki współczesnej wzbogacono ponadto o 11 prac przekazanych gru-

działkiemu Muzeum przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, a wśród nich o obrazy **Mieczysława Ziomka**, **Zygmunta Kotlarczyka**, **Mieczysława Wiśniewskiego**, **Waldemara Zuchnickiego** i **Małgorzaty Iwanowskiej**. Do działu historycznego nabyto m.in. medalion z podobizną **Józefa Herzfelda**, współzałożyciela powstałej w 1862 r. firmy **Józef Herzfeld i Karol Victorius Odlewnia Żelaza i Emaliernia** w Grudziądzu, **Spółka Jawna**; ozdobne popiersie ceramiczne wykonane w wytwórni materiałów budowlanych **Max Falck und CO** w Grudziądzu na początku XX wieku oraz 18 medali współczesnych.

Zbiory działu etnograficznego poszerzono o 10 eksponatów pochodzących z początków XX wieku — m.in. zakupiono kołowrotek drewniany i łapicę.

(drozd.)

Wojciech Kocyan podczas swego recytalu w salach grudziądzkiego Muzeum

NOWE DARY

W roku 1987 grudziądzkie Muzeum otrzymało następujące dary od niżej wymienionych Osób i Instytucji, którym tą drogą składamy wyrazy podziękowania:

— od **Elżbiety Romankiewicz** z Krakowa — 3 fotografie: mleczarnia grudziądzka w 1910 r.; członkowie Towarzystwa Ludowego „Oświata” w Grudziądzu z ok. 1910 r.; zebranie Towarzystwa Robotniczego w sali „Tivoli” w Grudziądzu w 1934 r. oraz trzy numery czasopisma „Strażnica Bałtycka” z 1926 i 1927 r.;

— od **Prezydenta Miasta mgra Bożysława Tafelskiego** (Przewodniczącego Komitetu Odbudowy Pomnika Żołnierza Polskiego w Grudziądzu) — medal — Odrodzenie Pomnika Żołnierza Polskiego w Grudziądzu, 1986 r., brąz lany, proj. E. Siwicka (2 szt.);

— od **Dyrektora Przychodni Onkologicznej Szpitala XXX-lecia PRL w Bydgoszczy dra Jacka Śniegockiego** — medal — Uruchomienie pierwszej bomby kobaltowej, Onkologia — Bydgoszcz, 1985 r., brąz lany, proj. J. Ol-szewski;

— od **Marii Teslar z Warszawy** — album z 40 reprodukcjami rysunków Antoniego Teslara z widokami Grudziądza, Torunia, Chełmna, Gniewu i Brodnicy, wyd. w Zakładach Graficznych Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu na przełomie lat 1921/1922;

— od **Dyrekcji Szkoły Podstawowej nr 11 w Grudziądzu** — plaketę — 300 rocznica śmierci Jana Heweliusza, 1987 r., brąz lany, proj. St. Dombek;

— od **Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego w Gdańsku** — medal wybity z okazji 300-lecia śmierci Jana Heweliusza 1987 r., brąz, proj. K. Jeż-Kęsicka (2 szt.);

— od **Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie** — medal — Muzeum w Olsztynie, 1986 r., brąz lany, proj. E. Olszewska-Borys;

— od **Zarządu Oddziału PTTK w Grudziądzu** — medal — 65-lecie Oddziału PTK-PTTK w Grudziądzu, 1987 r., brąz lany, proj. K. Jaworski;

— od **Towarzystwa Kulturalnego Regionu Campania (Włochy)** — medal pamiątkowy Towarzystwa;

— od **Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce** — medal — Książę Józef Poniatowski 1987 r., tombak, proj. T. Tchórzewski (2 szt.);

— od **Grudziądzkiego Towarzystwa Fotograficznego „Kontrasty”** — medal — III Ogólnopolskie Biennale Fotografii Artystycznej — Fotomontaż, 1977 r., aluminium, proj. H. Rasmus;

— od **Spółecznego Komitetu Odbudowy Pomnika Żołnierza Polskiego w Grudziądzu** — 25 fotografii dokumentujących montaż i uroczystość odsłonięcia Pomnika Żołnierza Polskiego na Rynku w Grudziądzu dnia 11 października 1986 r. oraz model gipsowy Pomnika;

— od **Dyrekcji Pomorskiej Odlewni i Emalierni w Grudziądzu** — medal — 125-lecie działalności POiE w Grudziądzu, 1987 r., tombak, proj. E. Gorol (2 szt.);

— od **Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu** — medal — Jan Długosz — 1970 r., brąz bity, proj. B. Lewiński (2 szt.);

— ze **Skarbcza Emisyjnego Narodowego Banku Polskiego w Warszawie** — 48 monet próbnych i obiegowych — emisja z lat 1984—1986.

(J. D.)

Włodzimierz Szymański, dyrektor zespołu *Capella Bydgosiensis*, dziękuje solistce — Junko Ukigaya (flet) — za występ podczas jubileuszowego koncertu w salach grudziądzkiego Muzeum w dniu 16 grudnia 1987 r.

„Niedziela w Muzeum” — fronton gmachu głównego w dniu 21 czerwca 1987 r.

Organizatorzy wystawy irysów podczas przygotowywania ekspozycji w salach Muzeum

Występ „Piszczków Grudziądzkich” podczas „Niedzieli w Muzeum”

Fragment sali z wystawionymi grafikami przeznaczonymi na aukcję podczas „Niedzieli w Muzeum”

WYDAWNICTWA NADESŁANE

CZEŚĆ I

Bruska M. — Chojnickie pomniki. Chojnice 1978 (nadesł. Muzeum Regionalne w Chojnicach).

Bruska M. i 2 in. — Muzeum Regionalne w Chojnicach. Informator, b.m. i r.w. (nadesł. jw.).

Cisek M. — Informator działalności oświatowej Muzeum Okręgowego w Rzeszowie na rok 1981, Rzeszów 1981 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Rzeszowie).

Co wiedzieć na Warmii i Mazurach — 8 ilustrowanych kolorowych folderów: Barczewo. Muzeum Feliksa Nowowiejskiego; Grunwald. Muzeum Bitwy Grunwaldzkiej; Kętrzyn. Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego; Lidzbark Warmiński. Muzeum Warmińskie; Morąg. Muzeum Jana Gotfryda Herdera; Mrągowo. Muzeum Ziemi Mrągowskiej; Olsztyn. Muzeum Warmii i Mazur; Szczytno. Muzeum Mazurskie. Wydawnictwa KAW, Gdańsk 1976 (nadesł. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

Czernicka-Chodkowska D. — Zabytkowe głązy narzutowe na obszarze Polski. Katalog. Część III. Polska południowo-wschodnia i południowa, Warszawa 1980 (nadesł. Muzeum Ziemi PAN w Warszawie).

Dutkiewicz A., Panek M. — Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Katowice 1980 (nadesł. Muzeum Górnośląskie w Bytomiu).

Ehrlich W., Hecht W. — Pamięci J. G. Herdera. Przewodnik po wystawie, Weimar 1977 (nadesł. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

Grzymkowski A. — Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie (1929—1979), Ciechanów 1979 (nadesł. Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie).

Hojka E., Wolna W. — Wydawnictwa Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1981 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy).

Keferstein H. — Olsztyn literacki. Przewodnik po wystawie zorganizowanej z okazji jubileuszy 25-lecia olsztyńskiego Oddziału ZLP i 80-lecia urodzin dra Władysława Gębika, Olsztyn 1980 (nadesł. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

(Kochanowski) Jan Kochanowski. Komentarz do wystawy, Czarnolas 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Radomiu).

Kondratiuk T. — Informator muzeów województwa białkopodlaskiego na rok 1981. Wystawy, imprezy, wydawnictwa, zbiory, Biała Podlaska 1981 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Białej Podlaskiej).

Lampy naftowe. Z dziejów oświetlenia (składanka), Włocławek 1981 (nadesł. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Martuszeński E. — Ludność polska w powiecie morąskim w XIX wieku, Olsztyn 1977 (nadesł. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

Nyczek M., Czajka L. — Wystawa filatelistyczna z okazji 100 rocznicy urodzin i 38 rocznicy śmierci gen. Władysława Sikorskiego, Przemyśl 1981 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Przemyślu).

Piwowarczyk M., Widłak D. — Informator działalności oświatowej na rok 1980, Lublin 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Lublinie).

Poręba S. — Akta do dziejów Polonii Wiedeńskiej w archiwum ks. Juliana A. Łukaszewicza. Nadbitka artykułu z: „Archiwa, biblioteki i muzea kościelne”, tom 39, 1979 r. (przekazał autor).

Przychoda K., Telenga A. — Narodziny lubelskiego węgla, Łęczna 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Lublinie).

Sikorska J. — Sport w fotografii Józefa Myszковского, Inowrocław 1979 (nadesł. Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu).

Sikorska J. — Stefania Rybus-Kujawa. Szkło artystyczne i użytkowe, Inowrocław 1980 (nadesł. jw.).

Sikorska J. — „Tkanina zwierciadłem przyrody”. Wystawa Pracowni Doświadczalnej Tkactwa Artystycznego Okręgu Warszawskiego ZPAP, Inowrocław 1979 (nadesł. jw.).

(Simmler) Józef Simmler 1823—1868. Katalog wystawy monograficznej, Warszawa 1979 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Sitkowska M. — Dokumenty rzeczywistości. Rysunek, grafika, fotografia; (katalog), Warszawa 1979 (nadesł. jw.).

Sitkowska M. — Wiktor Podoski 1901—1970; katalog wystawy, Warszawa 1979 (nadesł. jw.).

Smolarek R. — Stocznia Gdańska w dwudziestoleciu 1945—1965, Gdańsk 1965 (nadesł. Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku).

Stachurska E. — Franciszek Kwiatkowski. Malarstwo. Katalog wystawy, Włocławek 1976 (nadesł. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku).

Staich T. — Roman Hennel „Z Krakowa i gór”. Wystawa malarstwa, Zakopane 1979 (nadesł. Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem).

Szecówka R. — Robert Szecówka-Robs. Rysunek prasowy, Bolesławiec 1979 (nadesł. Muzeum Ceramiki w Bolesławcu).

Więckowska I. — Sport w malarstwie Joanny Tor-Mieszczak, b.m. i r.w. (nadesł. Klub MPiK w Grudziądzu).

Wiśniewska E. — Józef Wilkoń. Wystawa ilustracji książkowej, Toruń 1979 (nadesł. Klub MPiK w Toruniu).

(Zamel) Ewaryst Zamet (Zet). Wystawa malarstwa, Grudziądz, sierpień 1979 (nadesł. Klub MPiK w Grudziądzu).

Zanoziński J. — Polsk Maleri. Katalog med 52 illustrasjonser, Oslo 1961 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Z przeszłości geologicznej Ziemi. Przewodnik po wystawie, Warszawa 1980 (nadesł. Muzeum Ziemi PAN w Warszawie).

Zdżarski W. — Jan Bułhak „Warszawa po wyroku śmierci”. Wystawa fotografii dokumentalno-historycznej Muzeum Historii Fotografii im. prof. Wł. Bogackiego, Kraków 1981 (nadesł. Muzeum Historii Fotografii w Krakowie).

(now.)

CZĘŚĆ II

Artenatura. Coordinamento di Achille Bonito Oliva, Venezia 1978 (nadesł. Archivio Storico delle Arti Contemporanee w Wenecji, Włochy).

(Biennale) La Biennale di Venezia 1978. Settore arti visive e architettura. Catalogo generale, Venezia 1978 (nadesł. jw.).

(Bukowski) Jacek Bukowski. Malarstwo, Sopot 1980 (nadesł. Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie).

(Courbet) Gustave Courbet (1819—1877), Paris 1977 (nadesł. Biblioteka Muzeum Luwru w Paryżu, Francja).

Darłakowa S. — Współczesny ekslibris polski. V Ogólnopolska wystawa, Rzeszów 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Rzeszowie).

Dragut V. — Sztuka rumuńskiego średniowiecza, Warszawa b.r.w. (nadesł. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie).

Folga-Januszewska D. — Konstanty Brandel (1880—1970). W stulecie urodzin, Warszawa 1980 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

Gauda A. — Sztuka w ekslibrisie — ze zbiorów Alfreda Gaudy, Lublin 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Bielsku Białej).

Gegenwartsgrafik aus Tallin, Schwerin, Toruń, Schwerin 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Toruniu).

Hermansdorfer M. — Anatol Władysław. Rysunki, Wrocław 1980 (nadesł. Muzeum Narodowe we Wrocławiu).

Heród T. — Twórczość artystyczna więźniów w obozie oświęcimskim, Rzeszów 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Rzeszowie).

Kaczor A. i 2 in. — „Rysunki i komentarze”. Wystawa polskiego rysunku współczesnego, Radom 1980 (nadesł. jw.).

(Karpiński) Zbigniew Karpiński, Bolesławiec b.r.w. (nadesł. Muzeum w Bolesławcu).

Kodurowa A. — Jadwiga Janus. Rzeźby. Wystawa z cyklu: Uczniowie Xawerego Dunikowskiego, Warszawa 1980 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

(Kuczyńska) Maria Kuczyńska, Wystawa rzeźby, Sopot 1980 (nadesł. Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie).

Leitgeber W. — Rozmowy z Brandlem, Warszawa 1979 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

L'immagine provocata a cura di Luigi Carluccio, Venezia 1979 (nadesł. Archivio Storico delle Arti Contemporanee w Wenecji, Włochy).

Madeyski J. — Witold Zacharewicz. Malarstwo, Przemyśl 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Przemyślu).

(Maliszewska) Krzesława Maliszewska. Malarstwo, Bolesławiec 1979 (nadesł. Muzeum Ceramiki w Bolesławcu).

(Mañkowska) Barbara Mañkowska. Grafika, rysunek, Sopot 1980 (nadesł. Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie).

Ochmańska-Jodłowska B., Zaborowski A. — Ilustracja/Figuracja. Noty o artystach, zakładach graficznych, wydawcach i czasopismach. VII Międzynarodowe Biennale Grafiki w Krakowie, Kraków 1978 (nadesł. Muzeum Narodowe w Krakowie).

(Orozco) José Clemente Orozco (1883—1949), Berlin 1980 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

(Ostrogórski) Jerzy Ostrogórski. Galeria OKT „Obraz”, Sopot b.m. i r.w. (nadesł. Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie).

(Tarasin) Jan Tarasin — wystawa malarstwa, grafiki i rysunku, Radom 1980 (nadesł. Muzeum Okręgowe w Radomiu).

(Wieczorkiewicz) Włodzimierz Wieczorkiewicz. Plaskorzeźba, Sopot 1980 (nadesł. Biuro Wystaw Artystycznych w Sopocie).

Wystawa amatorskiej fotografii artystycznej oraz diapozytywów ITF-79, Inowrocław 1980 (nadesł. Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu).

Zielińska J., Askanas B. — Portret rodziny w sztuce polskiej od schyłku XVI do XX wieku ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, Warszawa 1980 (nadesł. Muzeum Narodowe w Warszawie).

(bos)